

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

PECULIARITIES OF INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED THE WAY OF CREDIT AND FINANCIAL OPERATIONS

Дідківська Г.В., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Університет державної фіскальної служби України

Чухрай В.В., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Університет державної фіскальної служби України

У статті розглянуто та проаналізовано криміналістичну характеристику злочинів, учинених через кредитні й фінансові операції, практичні поради щодо ефективного відкриття та розслідування кримінальних справ у цій галузі. Дослідження показують, що понад 75% усіх утрат від економічної злочинності припадає на банківські й інші первинні фінансові установи. Вони все частіше використовуються в технологіях збагачення злочинних угод у сфері ухилення від сплати податків, розкраданні грошей клієнтів банку та легалізації незаконної виручки.

Кредитування – одна з найпоширеніших і водночас кримінологічних вразливих банківських операцій. Останнім часом на фінансовому ринку зростає інтерес до позик як у підприємців, так і в громадян. Банки занадто ризиковано розширюють свої кредитні портфелі, охоче залучають нових клієнтів, при цьому не звертаючи уваги на їхню платоспроможність. Це призвело до широкої заборгованості, зловживань і шахрайства в цій галузі. Станом на січень 2018 року консолідована сума кредитних утрат становила приблизно 100 млрд грн.

Методи в технології злочинного збагачення із застосуванням кредитно-фінансових операцій – це вчинення комплексу основних (ст. ст. 191, 212 (212-1), 222 Кримінального кодексу України) та підпорядкованих злочинів (ст. ст. 209, 358, 366 Кримінального кодексу України). Як свідчить слідча практика, особі інкримінується кілька статей Кримінального кодексу України. Особливості кримінального провадження щодо технологій збагачення злочинності у сфері банківської діяльності визначаються характером і змістом первинного матеріалу. До неї висуваються певні вимоги, що зумовлені складним характером злочинної діяльності. У матеріалі слідчої перевірки ознаки злочинної діяльності містяться головним чином у документах і роз'ясненнях осіб, а саме: а) актах перевірки, ревізії податкових органів, перевірки НБУ та внутрішніх ревізій банку (аудиту); б) бухгалтерських і фінансових документах, що містять сліди підробок тощо; в) офіційних заявах керівництва банку, виписках потерпілих тощо.

Ключові слова: правопорушення, кредитно-фінансова сфера, податкові органи, запобігання, протидія, виявлення правопорушень у кредитно-фінансовій сфері.

The article reviews and analyzes the forensic characteristics of crimes committed through credit and financial transactions, practical advice on the effective opening and investigation of criminal cases in this area. Studies show that more than 75% of all economic crime losses are attributable to banking and other primary financial institutions. They are increasingly used in criminal enrichment technologies in the field of tax evasion, theft of bank customers' money and the legalization of proceeds illegally. Lending is one of the most common and, at the same time, criminological vulnerable banking operations. Recently, there has been a growing interest in the financial market for loans from both entrepreneurs and citizens. The banks are too risky to expand their loan portfolios, eagerly attracting new clients, while paying no attention to their solvency. This has led to widespread payment of arrears, abuses and fraud in this area. As of January 2018, the consolidated amount of credit losses amounted to approximately UAH 100 billion.

The analysis of the considered methods in the technology of criminal enrichment with the use of credit-financial transactions is the commission of a complex of basic (Article 191, 212 (212-1), 222 of the Criminal Code of Ukraine) and subordinate crimes (Articles 209, 358, 366 of the Criminal Code of Ukraine). As the investigative practice testifies, a person is charged with several articles of the Criminal Code. The peculiarities of criminal proceedings concerning criminal enrichment technologies in the sphere of banking activity are determined by the nature and content of primary material. It is subject to certain requirements that are due to the complex nature of the criminal activity. In the material of the investigative check the signs of criminal activity are contained mainly in the documents and explanations of persons, namely: a) acts of audit, auditing of tax authorities, inspection of the NBU and internal audits of the bank (audit); b) accounting and financial documents containing traces of counterfeits, etc.; c) official statements from the management of the bank, statements of victims, etc.

Key words: credit and financial offenses, tax authorities, prevention, counteraction and detection of offenses in the financial and financial sphere.

Дослідження доводять, що більше ніж 75% від усіх збитків, заподіяних економічною злочинністю, припадає на сферу діяльності банківських установ та інших первинних фінансових установ. Вони все частіше використовуються в технологіях злочинного збагачення у сфері ухилення від оподаткування, розкрадань коштів клієнтів банку та легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Кредитування є однією з розповсюджених і водночас уразливих у кримінологічному відношенні банківських операцій. Останнім часом на фінансовому ринку спостерігався інтерес, що зростає, до кредитів з боку як підприємців, так і громадян. Банки надто ризиковано розширювали свої кредитні портфелі, охоче приваблювали нових клієнтів, при цьому не уважно ставлячись до їхньої платоспроможності. Це призвело до масових невиплат заборгованостей, зловживань і шахрайств у цій сфері. Станом на січень 2018 р. консолідована сума збитків по кредитних зобов'язаннях становила близько 100 мільярдів гривень.

За такого стану справ з'явився і став активно розвиватися новий вид «бізнесу» організованих злочинних груп – «вибивання» боргів за домовленістю з кредиторами (банками). Мова йде про так звані колекторні фірми, у діях яких убачалися ознаки злочинів [1, с. 272]. Підвищена суспільна небезпечність злочинних дій у технології розкрадання кредитних ресурсів банку також визначалася тим, що одержані злочинцями кошти в багатьох випадках переказувалися за межі України з метою незаконної конвертації та зберігання на незаконно відкритих рахунках.

Виходячи з вищезазначеного, завдання цих методичних рекомендацій полягають у такому:

- наданні криміналістичної характеристики злочинів, учинених шляхом кредитно-фінансових операцій;
- з'ясуванні особливостей порушення кримінальних справ за фактом учинення злочинів у сфері кредитно-фінансових операцій і змісту первинного матеріалу, комп-

лексу перевірочних дій та обставин, які підлягають установленню на початковому етапі розслідування;

- визначенні типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування, які зумовлені вчиненням комплексу (основних і підпорядкованих) злочинів, а також характером вхідної інформації про подію злочину;

- визначенні комплексу тактичних операцій, спрямованих на вирішення тактичних завдань початкового етапу розслідування вказаного виду злочинів, та особливостей їх проведення.

Способи вчинення злочинів, що посягають на банківську систему, досліджували такі науковці, як Г. Матусовський, О. Бушан, які в спільній публікації вперше дали обґрунтований прогноз раніше невідомих способів зловживань, властивих корисливим порушенням правил банківських розрахунків і кредитування. В. Попович за ознакою способу спробував розподілити злочини в банківській сфері на розкрадання, хабарі й інші суспільно небезпечні корисливі посягання. Особливості вчинення злочинів у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності вивчали О. Джу́жа, Д. Голосніченко, С. Чернявський. Прояви економічної злочинності у фінансово-кредитній системі серед зарубіжних учених досліджували Р. Сатуєв, Д. Шраєр, Н. Яськова, В. Ларичев та інші науковці.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути й проаналізувати особливості розслідування злочинів, учинених шляхом кредитно-фінансових операцій. Основними завданнями, які будуть вирішені у статті, є висвітлення сутності розслідування злочинів, учинених шляхом кредитно-фінансових операцій; установлення системи заходів, які застосовуються для запобігання та протидії злочинам під час розслідування злочинів у кредитно-фінансовій сфері; формування окремих пропозицій для вдосконалення протидії порушенням у кредитно фінансовій сфері.

У структурі економічної злочинності доцільно виділяти криміналістично однорідну групу злочинів, які вчиняються в кредитно-фінансовій сфері. Головним складником цієї сфери є банківська система, яка відіграє провідну роль у суспільно-економічному житті держави. Економічна злочинність у сфері банківської діяльності означає здійснення певних заборонених кримінальним законом діянь, що посягають на нормальний порядок суспільних відносин у сфері банківської діяльності, які вчиняються з використанням банківських операцій і посадового становища працівників банків. Рамки банківської сфери окреслено в Законі України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року [6]. У ньому зазначено широкий перелік банківських операцій, які в низці випадків можуть бути здійснені зі злочинною метою. Злочинні посягання у сфері банківської діяльності мають місце в таких випадках:

- коли до вчинення злочинів причетні представники банківського сектору з використанням наданих їм повноважень щодо доступу до фінансових ресурсів відповідної фінансової установи (внутрішнє втручання);

- коли злочинні посягання на ресурси банку здійснюються представниками господарчого сектору економіки, органів влади й управління (зовнішнє втручання).

Для механізму вчинення злочинів шляхом кредитно-фінансових операцій організованими злочинними групами є характерним розподілення функцій між окремими її членами, коли кожний із них виконує тільки частку злочинної «роботи», яка підлягає кваліфікації за окремою статтею Кримінального кодексу України (далі – КК України). Завдання правоохоронних органів у таких ситуаціях полягає в тому, щоб за окремими ланцюжками злочинних дій окремих осіб розглядіти єдину злочинну діяльність організованої групи. Характеризується це наявністю основних і допоміжних злочинів. Вони відображають логіку поведінки злочинців і є певними етапами в досягненні злочинної мети. Допоміжні злочини можуть виступати

необхідною передумовою скоєння інших або є формою, способом здійснення основного злочину. Мета основного злочину полягає в отриманні певної матеріальної вигоди й лежить в основі мотивації злочинної поведінки суб'єкта. У більш складних кримінальних схемах допоміжні злочини можуть виступати як основні щодо інших допоміжних (вторинних) злочинів [9].

Виходячи з вищевказаного, можна стверджувати про існування певних схем злочинного збагачення з включенням у таку діяльність представників банківських установ, до складу яких входять групи (комплекси) злочинів окремих видів. Отже, уся злочинна діяльність набуває вигляду складних взаємопов'язаних діянь, суттєвість якої адекватно відображує термін «технологія» злочинної діяльності.

У широкому розумінні технологія злочинного збагачення – це сукупність корисливих дій (приймів і методів) з підготовки (планування), вчинення та приховання слідів злочину, що спрямовані на систематичне отримання кримінальних доходів із включенням у таку діяльність широкого кола осіб, у т. ч. представників банківської сфери [10]. Структура технології злочинної діяльності передбачає наявність комплексу взаємопов'язаних між собою злочинів: основних і вторинних чи допоміжних. Ці злочини об'єднані між собою єдиною метою – протиправне (злочинне) збагачення. Аналіз практики вказує, що під час досудового розслідування цієї категорії кримінальних справ мають місце труднощі в доказуванні злочинних дій, що викликані складними, заплутаними схемами злочинних технологій [7]. Як уже зазначалося, під час розслідування організованої злочинної діяльності важливо довести наявність необхідного зв'язку між окремими діями (злочинами), що становлять загальну «картину» технології злочинного збагачення. А це, як указує слідчо-судова практика, зробити досить важко. Як зазначає більшість, 87,8%, опитаних нами працівників правоохоронних органів, добре сплановані економічні злочини в банківській сфері не мають достатніх перспектив доведення їх до стадії судового розгляду. Тому варто враховувати закономірності, пов'язані зі скоєнням і розслідуванням кількох злочинів.

Аналіз розглянутих способів у технології злочинного збагачення з використанням кредитно-фінансових операцій являє собою скоєння комплексу основних (ст. ст. 191, 212 (212-1), 222 КК України) та підпорядкованих злочинів (ст. ст. 209, 358, 366 КК України). Як свідчить слідча практика, обвинувачення висувається особи за декількома статтями Кримінального кодексу України. Особливості порушення кримінальної справи щодо технологій злочинного збагачення у сфері банківської діяльності визначаються характером і змістом первинного матеріалу [4, с. 112]. До нього висуваються певні вимоги, які викликані комплексним характером злочинної діяльності. У матеріалі дослідчої перевірки ознаки злочинної діяльності містяться головним чином у документах і поясненнях осіб, а саме в: а) актах ревізії, перевірки податкових органів, інспекційної перевірки НБУ та внутрішніх перевірок банку (аудиту); б) бухгалтерських і фінансових документах, що містять сліди підробок тощо; в) офіційних заявах від керівництва банку, заявах потерпілих осіб тощо [8].

Типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування, розглянуто з урахуванням комплексного характеру злочинів. Їх структура і зміст визначаються, виходячи з особливостей механізму злочинів; характеру вхідної інформації про злочин; за яким злочинном (основним чи підпорядкованим) порушується кримінальна справа й результатами обізнаності слідчого про епізоди злочинної діяльності [5, с. 325]. Особливості проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування визначаються змістом завдань, що вирішу-

ються: а) установлення обставин скоєння злочину, вилучення й фіксація його слідів, які можуть за тих чи інших обставин зникнути; б) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної в учиненні злочину; в) збирання доказів, достатніх для висунення обвинувачення особи

хоча б за одним епізодом злочинної діяльності. У дослідженні розглянуто проведення таких тактичних операцій: «Документи», «Усунення протидії розслідуванню», «Установлення причетності банківського працівника до вчинення злочину».

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобуев А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навчальний посібник. Київ : ДФС України, 2016. 272 с.
2. Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Одіссей», 2015. 312 с.
3. Корнієнко В.В. Технологія злочинного збагачення шляхом незаконного отримання та розкрадання кредитних ресурсів банку, дізнання та досудове слідство в ОВС: сучасні шляхи удосконалення. *Матеріали науково-практичної конференції*. Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2014. 93 с.
4. Лисенко В.В. Фіктивні фірми (криміналістичний аналіз). Київ : Парламентське видання, 2017. 112 с.
5. Попович В.М. Правові основи банківської справи та її захист від злочинних посягань. (Питання банківської та підприємницької економічної безпеки). Київ : ТОВ «Дія-плюс», Книга, 2016. 325 с.
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 19.09.2019).
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 19.09.2019).
8. Про затвердження Положення про порядок проведення виїзних, невиїзних перевірок з питань дотримання банками, небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку вимог валютного законодавства України та перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України : Постанова Правління Національного банку України від 21.09.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1220-07> (дата звернення: 19.09.2019).
9. Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці : Постанова Правління Національного банку України від 14.07.2006 № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-06> (дата звернення: 19.09.2019).
10. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 19.09.2019).
11. Потомська Н.А., Грицюк І.В., Мілевський О.О. Збирання і дослідження документів при розслідуванні ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 160 с.